

GÜNEL FƏTULLA QIZI RAMAZANOVA

ADU

Təbriz küç.,

Email: gramazanova503@gmail.com

İNGİLİS ETNONİMLƏRİNİN YARANMASI HAQQINDA

Açar sözlər: german tayfaları, etnonim, assosiasiya, faktorlar

Key words: germanic tribes, ethnonym, association, factors

Ключевые слова: германские племена, этноним, ассоциация, факторы

Etnonimika yunan dilindəki *ethnos* (“xalq”) sözü əsasında yaranıb, dili onun aid olduğu xalqın tarixi və mədəniyyəti ilə əlaqəli şəkildə öyrənən bir sahədir. Bu elmi sahənin tədqiqi XIX əsrin 70-ci illərində Amerika alim-etnoqraflarının apardıqları araşdırmalar çərçivəsində meydana çıxmışdır. Etnoqraflar hindu tayfalarının dillərini araşdırarkən bu qənaətə gəldilər ki, həmin xalqın tarixi, həyat tərz, inancları ilə tanış olmadan onların dilini mükəmməl şəkildə öyrənmək qeyri-mümkündür [2].

XX əsrin əvvəllərində Amerika Birləşmiş Ştatlarında Frans Boas və Edvard Sepir dilçiliyin bu sahəsini daha da inkişaf etdirərək, dil ilə mədəniyyət arasında ayrılmaz vəhdətin olması ideyasını genişləndirdilər. Görkəmli lingvist V.Humboldtun nəzəriyyəsinə görə, fərqli dillərdə eyni əşya fərqli şəkildə dəyərləndirilə bilər və bu isə fərqi etnosların həyat və düşüncə tərzlərindən qaynaqlanır [3, s.26].

Britaniyanın etnonimiyasının formalaşmasında tarixən bu regionda yaşamış müxtəlif xalqlar, eləcə də müxtəlif çağlarda buranı işğal edənlər öz izlərini qoymuşlar. Britaniya adalarında e.ə. I minillikdən eramızın IV əsrinədək müstəqil yaşamış keltlər, eramızın I—IV əsrlərində ölkəni işğal etmiş romalılar, yeni eranın IV əsrindən başlayaraq Britaniyanın bir hissəsinə yiyələnmiş anqlo-saksonlar, IX əsrdə İngiltərəni işğal etmiş skandinavlar və nəhayət XI əsrdə ölkəyə yiyələnmiş fransızdilli normanlar ölkənin onomastikasında, eləcə də etnonimiyasında çox miqdarda adların meydana çıxmasını şərtləndirmişlər.

Britaniyanın ən qədim etnonimlərindən olan *brit* Strabonun “Coğrafiya” əsərində qeyd olunur. Daha sonra *britlər* ayrıca bir xalq kimi IX əsrə aid Anqlo-sakson xronikasında xatırlanır. Bu xronikaya əsasən, britonlar Fransaın Armopika yarımadasından gəlmişdilər.

Yeni eranın IV—VII əsrlərində anql, saks və yut adlanan german tayfalarının Britaniya adalarına köçməsi nəticəsində onlar yerli kelt tayfaları ilə birləşərək ingilis

xalqının əsasını qoymuş oldular. Anqlar əsas german tayfalarından biri olub, ölkədə bir neçə krallıq yaratmışdılar.

Qeyd edək ki, ölkənin adı (England) bu german tayfası ilə bağlıdır. German mənşəli olan sakslar və yutlar ölkənin ayrı-ayrı ərazilərində məskunlaşmışdılar. Eyni zamanda bu xalqların birləşməsi nəticəsində meydana çıxmış ingilisləri bildirən **ekzonimlər** də mövcud olmuşdur. İrlandlar ingilisləri *Sasanach* ekzonimi adı altında tanıyırlar. Bu ekzonim (yəni başqa xalqın adlandırma variantı) *sakson* etnoniminin irlandcadakı tələffüz şəklidir.

Qədim Britaniyada ingilis xalqının yaranmasında iştirak etmiş kelt və german tayfalarına məxsus çox sayda etnonimlər mövcud olmuşdur:

selgovae— Şotlandiyanın kelt mənşəli tayfalarından biri idi. Britaniyanın bu hissəsində **kaledonlar**, **kornovilər** və onlarca digər etnonimlər altında məlum olan tayfalar yaşamışdır. *Selgovae* “ov adamları”, “ovçu” mənasındadır.

Çox döyüşkən və daima müharibələrdə olan kaledonları romalılar “vəhşi adamlar” adlandırırdılar [4, s.7].

Şotlandiyada yaşayan kornovillərin etnik adının “buynuz adamları” olduğu güman edilir [5].

Ordovices kelt etnonimi Uelsin böyük dağlıq və vadi ərazilərində məskunlaşmış tayfayı bildirirdi. Etnonimin kelt dillərindəki “çəkic” mənalı *ordo-wik* sözündən olduğu güman olunur.

Yuxarıdakı etnonimlərin mənşəyinə nəzər saldıqda onların ya bu adı daşıyan xalqın iqtisadi fəaliyyəti, məşğuliyyəti (*selgovae* “ovçular”), *ordovices* (“çəkic”), yaxud hərbi fəaliyyəti (*kaledon* “döyüşkən”), ya da başqa əlamətləri (*cornovi* “buynuz adam”) ilə bağlı olduğunu görmək olar.

Daha çox hərbi sahəsi ilə, döyüşkənlik ilə bağlı etnonimlərə rast gəlinir ki, bu da qədim Britaniyanın həyatında döyüşkənliyin, hərbi qüdrətin önəmi ilə bağlıdır. Britaniya cəmiyyəti əsrlərcə özünü yadelli işğalçılardan müdafiə etmişdir ki, bu da onların etnonimiyasında əks olunur.

Etnonimlərin meydana çıxmasında əhəlinin yaşadığı torpaq sahəsinin coğrafi mövqeyi və quruluşunun da önəmli rolu olmuşdur. Bu əlaqəni Britaniyanın etnonimiyasında aydın görmək olur:

Dubunni qədim Britaniya tayfalarından biri olub, arxaik irland dilində “çay mənbəyində yaşayan adamlar” anlamına gəlir.

Durotriges tayfa adı iki hissəyə ayrılır— *duro* ünsürü kelt dilində “su” mənalı *dubro* sözündəndir. Etnonimin *trig* ünsürü isə “sakin” mənasındadır. Belə güman olunur ki, bu etnonim “sulu və ya bataqlıq” ərazi ilə bağlı olub, həmin tayfanın burada yaşamasını əks etdirir [5, s.1].

Britaniya etnonimlərinin bir qrupu aid olduqları tayfanın ərazinin digər tayfaları ilə münasibətdə üstün mövqeyi, hakim mövqe tutması ilə bağlı olan terminlər əsasında yaranmışdır. Məsələn üçün, “krallıq adamları” mənasında olan *regni* etnonimi kelt mənşəli bir tayfanın adı olmuşdur. Onların yaşadıkları ərazi və yaxud

krallıq sonralar Roma Britaniyasının bir hissəsi idi. Müasir qərbi Sasseksdə hazırda Çiçester adlanan Novimaqus Reginorum şəhəri ərazinin bir şəhəri idi [1, s.12].

Norman etnonimi orta əsrlərə aid olan, XII əsrdə Britaniyanı işğal edən normanları bildirirdi. Mənşə etibarilə bu etnonim german dillərindəki “şimal” mənalı *north* və *man* (“adam”) sözündəndir. Normanlar keçmiş çağlarda anqlo-saksonların təzyiqi altında İngiltərəni tərk edərək, Fransada yerləşmiş, orada Normandiya vilayətinin əsasını qoymuş bir tayfa olmuşdur. Həmin dövr ilə bağlı olan Frog/Froggy (“qurbağa”) ingilislər tərəfindən normanlara verilmiş bir ləqəb idi.

Ləqəb mənşəli *Jock* etnonimi isə şotlandlarla bağlı idi. İlk olaraq şotland əsgərlərini bildirmiş *Jock* sonralar istənilən sonralar istənilən şotlandiyalıyı bildirən ironik ad kimi istifadə olunurdu [4].

Etnonimlərin müxtəlif assosiasiyalarla bağlı variantlarının meydana çıxması Şimali Amerikanın müstəmləkəyə çevrildiyi vaxtlarda da özünü göstərirdi. İngilislərin Amerikalılara aid olaraq işlətdikləri *Yankee* ləqəb-etnonimi daha əvvəllər yerli hinduların ingilislərə aid istifadə etdikləri “yan-qi” sözündəndir. Sonralar isə ingilislər bu ləqəbi *Yankee* şəklində tələffüz edərək, amerikalıları bildirmək üçün istifadə etmişlər. Britaniya ordusunda amerikalı əsgərləri məsxərəyə qoymaq üçün işlətdikləri *Yankee Doodle* ifadəsi də ləqəb mənşəli etnonim sayılır.

XIX əsrin əvvəli Böyük Britaniyanın tarixində mühüm siyasi və ictimai dəyişmələr dövrü olduğu üçün müəyyən hadisələrlə əlaqədar olaraq yaranmış etnonimlərin də ortaya çıxmasına təkan vermişdir. Məsələn, üçün, Amerika ingiliscəsində britaniyalılara istinadən işlədilmiş *Limey* termini bu qəbildəndir. O çağlarda istənilən bitaniyalıya aid olaraq istifadə olunan *Limey* sözü ləqəb xarakterli etnonim olub, hətta Amerika qəzetlərinin başlıqlarında yer almışdır. Bu ləqəb-etnonimin yaranma tarixçəsi belə olmuşdur:

Britaniya Kral Donanmasının başçısı *Limey* hər gün öz matroslarını limon soku (limey) ilə təchiz edirdi. Güman edildiyinə görə, limey termini mənşə etibarilə “limon şirəsinə sıxan alət” mənasında işlədilmiş və bu şirə həm də rom içkisinə qatılmış və Britaniya matrosları üçün vitaminli ünsür sayılmışdır. Zaman keçdikcə isə bu termin özünün mənasını genişləndirərək, ümumiyyətlə britaniyalıları bildirən bir ləqəbə çevrilmişdir.

Malayziyada isə britaniyalıları bildirən *Mat Salleh* ləqəb-etnonimindən istifadə olunmuşdur. Güman olunduğuna görə, bu termin Britaniyanın kolonial dənizçilərinin bir qayda olaraq sərxoş vəziyyətdə olduqlarını bildirir (mad sailors – ağsız dənizçilər). Yerli sakinlər ingilis dilini bilmədiklərindən *mad sailor* ifadəsini *Mat Salleh* (tipik Malayziya adları) kimi tələffüz edirmişlər. Nəticə etibarilə, *Mat Salleh* ingilisləri bildirən ləqəb-etnonim funksiyasını əldə etmişdi.

İngilislər də öz növbəsində, kolonial əhalini aşağılamaq məqsədilə onlara aid kinayəli ləqəb-etnonimlərdən istifadə etmişlər. Məsələn, ingilislər Hindistanı işğal edərkən Pəncab bölgəsində yaşayan hindiləri kinayəli şəkildə Punjab adlandırırdılar [1, 8].

İngilislərə aid istifadə olunmuş ləqəb-etnonimlər digər kolonial ölkələrdə də istifadə olunmuşdur. 1829-cu ildə Avstraliyanın və 1840-cı ildə Yeni Zelandiyanın Britaniya tərəfindən kolonizasiyasından sonra bu ölkələrdə britaniyalılara münasibətdə kinayə ilə istifadə olunmuş bir çox ləqəb-etnonimlər meydana çıxdı. Misal üçün, Avstraliyada “Prisoner of Her Majesty” (“Əlahəzrətlərinin dustağı”) ifadəsinin ixtisar şəkli kimi işlənən **Pohm** britaniyalıları bildiren yumoristik bir termin idi. Bu onunla izah olunur ki, britaniyalı dustaqlar kolonial Avstraliyanın həbsxanalarında həbs müddətini keçirirdilər.

Pome. Avstraliyada və Yeni Zelandiyada britaniyalılarla əlaqədar istifadə olunan *Pome* (“britaniyalı”) ləqəb-etnonimi ingilis dilindəki –“Prisoner/Property of Mother England”—“dustaq/ana İngiltərənin mülkiyyəti” ifadəsinin ixtisar olunmuş şəkli. *Pome* bir qeyri-rəsmi etnonim kimi britaniyalı anlayışının kinayəli, satirik şəkildə ifadə vasitəsidir.

Avstraliya, Cənubi Afrika və Yeni Zelandiyada ingilisləri, ümumilikdə britaniyalıları bildirmək üçün Pommy/Pommie/Pom terminləri də istifadə olunmaqdadır. Avstraliya qəzetləri bu termini 1912-ci ildən bəri işlətməkdədirlər.

Oksford lüğətində qeyd olunduğuna görə, bu termin alçaldıcı xarakter daşıyır. 2006-cı ildə Avstraliya Reklam Standartları Şurasına bu terminlə bağlı şikayətlərə baxmayaraq, şura bu şikayəti qəbul etməyərək, həmin etnonimi incidici olmayan və nəvazişlə işlənən bir termin kimi saxlamağı qərara almışdır [4, 22].

Pommy və yaxud *Pom* termininin bir neçə xalq etimologiyası vardır. Bir versiyaya görə, *Pommy* termini *pomegranate* (“nar”) sözü əsasında yaranaraq, həmin sözün bir zaman “immigrant” mənasında işlənməsi ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, Avstraliyada britaniyalı immiqrantları *pomegranate* adlandırırdılar və bu onunla bağlı idi ki, günəşdən yanma halları daha çox britaniyalılar arasında baş verirdi. İstidən onların dərisi yanaraq nar kimi qırmızı olurdu.

Bloke. Fransızdilli kanadalılar bu termini ingiliscə danışan kanadalıları bildirmək üçün işlədirdilər. “Oğlan” mənasında olan bu jarqon mənaca neytral olub, sadə ingilisdilli əhalini ifadə edir. XIX əsrin əvvəllindən başlayaraq, istifadə olunan *bloke* sözünün etimologiyası haqqında yekdil bir qərar yoxdur [5].

Bir versiyaya görə, bu termin 1851-ci ildə ortaya çıxmış *bloak* (“fellow”, “boy”) sözündəndir. İkinci versiyaya görə, onun mənşəyi kelt dillərindəki *ploc* (“böyük”, “inadkar şəxs”) sözündəndir. Başqa bir nöqteyi-nəzərə görə isə, *bloke* termini *loke* (hindi dilində “kişi”) sözündəndir [5].

Kolonial əhalinin ingilislərə münasibətdə və yaxud ingilis işğalçılarının kolonial əhaliyə aid olaraq istifadə etdikləri bir çox etnonim xarakterli ləqəblər Cənubi Afrikada ingilis kolonializmi dövrünə aiddir. İşğal məqsədi ilə İngiltərə 1899-cu ildə yerli əhaliyə qarşı apardığı döyüşlər prosesində hər iki tərəfin bir-birinə müraciət edərkən istifadə etdikləri *Mow-Mow*, *Night Fighter*, *Baluba*, *Roonick* kimi onlarca adlar mövcud olmuşdur.

Mow-Mow. Britaniya kolonistləri bu termini Keniyada qara dəriliələrin azadlıq hərəkatının iştirakçılarını bildirmək üçün istifadə edirdilər. İngilislər *Mow-Mow* terminini Keniyadakı Hikkuyu tayfasını bildirmək üçün istifadə edirdilər .

Night Fighter. Cənubi Afrikada ingilis kolonistlərinə qarşı gecə vaxtı hücum edən yerliləri ingilislər *Night Fighters* adlandırırdılar. İrland əsgərlərini öldürən tayfa qruplarına isə ingilislər Baluba deyə müraciət edirdilər [2].

Əhalinin fərqli qruplarına, eləcə də yerli əhali qruplarının işğalçı britaniyalılara münasibətdə istifadə etdikləri bu ləqəb-terminləri əslində bütün dünyada etnonimlərin meydana çıxmasını əks etdirən nümunələrdir.

Məlum olduğu kimi, hər bir xalqın özünün özünə verdiyi etnik adla yanaşı, həmin xalqın qonşu tayfalar tərəfindən geniş şəkildə istifadə etdikləri etnonimlər çox saydadır. *Ekzonim* adlanan bu etnik adların meydana çıxması məhz müxtəlif ictimai, siyasi, hərbi əlaqələr, müharibələr fonunda yaranmışdır.

İngilis koloniyalarında yerli əhalinin ingilislərə və yaxud ingilislərin yerli əhali qruplarına verdikləri adlar məhz etnonimlərin yaranması prosesinə xas olan nümunələrdir. Bu proses eləcə də ingilislərin İrlandiyaya qarşı apardığı müstəmləkəçilik müharibəsi dövrü üçün də xarakterikdir. Bununla yanaşı, bu proses yalnız hərbi münaqişələrlə deyil, iqtisadi və ictimai-sosial amillər ilə də bağlı olmuşdur.

Coal Cracker. *Coal Cracker* ifadəsi kömür mədənlərində işləyən irland immiqrantlarını bildirirdi. *Donkey* termini isə 1800-cü illərdə Pensilvaniyada ucuz ödənişlə kömür çıxaran irlandlara aid idi .

White Nigger. *White Nigger* (“ağ zənci”) ifadəsi 1800-cü illərdə qara dəriliələrin irland mənşəli amerikalılara verdikləri ad idi [5] .

Beləliklə, apardığımız tarixi təhlil onu göstərir ki, ingilis etnonimlərinin və etnonim xarakterli terminlərin meydana çıxması rəngarəng tarixi hadisələrlə, ingilisdillilərin qonşu xalqlarla və kolonial əhali ilə münasibətləri ilə ayrılmaz şəkildə bağlı olmuşdur.

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, etnonimika xalqın dilini onun tarixi və mədəniyyəti ilə əlaqədar şəkildə araşdıran bir dilçilik sahəsidir. Etnonimlər tarixi, coğrafi, etnoqrafik və digər sahələrlə sıx bağlı olduğundan yalnız dilçilərin deyil, həm də tarixçilərin, etnoqrafların, coğrafiyaşünasların tədqiqat obyektidir. Etnonimlərin formalaşmasında endogen faktorlarla yanaşı etnosun xarici əlamətləri, landşaft xüsusiyyətləri də böyük rol oynamışdır.

Ədəbiyyat

1. Celtic Kingdoms of the British Isles. The History Files. <https://www.historyfiles.co.uk/King Lists Brix>.
2. Collins Cobuild Idioms Dictionary: <https://www.collinsdictionary.com>

3. Erbig J.A. Between Ethnonyms and Toponyms: Cartography and Native Pasts in the Eastern Rio de la Plata./In: Prado F., Grieco V.L., Borucki A./Palgrave Macmillan, Cham,--2021, p.9—30 .

4.The phrase finder: <https://www.phrases.org.uk/meanings/>

5. The real meanings behind Welsh names: [https://www.walesonline.co.uk/lifestyle/stuff/real-meanings-behind](https://www.walesonline.co.uk/lifestyle/stuff/real-meanings-behind-welsh-nicknames) welsh-nicknames

Xülasə

Yazılmış məqalə ingilis etnonimlərinin yaranması yollarına həsr olunmuşdur.

Etnonimlərin öyrənilməsi həm dilçilik baxımından, yəni digər onomastik vahidlər kimi etnonimlərin də zəngin ekspressiv, yumoristik, metaforik xüsusiyyətlərə malik olması nöqteyi-nəzərindən, həm də ölkənin etnik, tarixi, ictimai reallıqlarını üzə çıxarmaq baxımından önəm daşıyır. Belə ki, etnonimlərin araşdırılması nəticəsində tarixən ölkədə hansı etnik qrupların məskunlaşması, əhalinin malik olduğu məşğuliyyət, təsərrüfat sahələri, mədəni inkişaf səviyyəsi, dünyagörüşü haqqında faktlar ortaya çıxır. Bu isə onu göstərir ki, etnonimlərin tədqiqi yalnız dilçiləri deyil, eləcə də tarixçiləri, iqtisadçıları, ölkənin mədəni gerçəkliklərini araşdıranları zəngin məlumatla təmin edir.

Etnonimlər bir onomastik vahid olub, çox aspektə malik olan tədqiqat tələb edir, çünki onomastikanın bu sahəsi tarixi, coğrafi, etnoqrafik və digər faktlara əsaslanır. Bir çox hallarda etnonim birbaşa olaraq yaşayış yeri ilə bağlıdır. Lakin bu yerlərin araşdırılması bizi çox qədim çağlara aparır. Bir çox hallarda isə etnos məskunlaşdığı yeri öz adı ilə adlandırmışdır. Hər hansı bir etnosun yaranması prosesi də onun adının meydana çıxmasını şərtləndirən amildir. Bunun əsasında etnosun yaşamış olduğu zaman və məkan, onun həyat tərz, xarici və daxili əlaqələri müəyyən oluna bilər.

GUNEL RAMAZANOVA ABOUT THE FORMATION OF ENGLISH ETHNONYMS SUMMARY

The written article is devoted to the ways of formation of English ethnonyms. The study of ethnonyms is important both from the point of view of linguistics, that is, from the point of view of that ethnonyms, like other onomastic units, having rich expressive, humorous, metaphorical properties, and from the point of view of revealing the ethnic, historical, and social realities of the country. Thus, as a result of the investigation of ethnonyms, facts about which ethnic groups settled in the country historically, the occupation of the population, economic fields, the level of cultural development, and worldview emerge. This shows that the study of ethnonyms provides rich information not only to linguists, but also to historians, economists, and those who study the cultural realities of the country.

Ethnonyms are onomastic units that require multi-faceted research, as this field of onomastics is based on historical, geographical, ethnographic and other facts. In many cases, the ethnonym is directly related to the place of residence. But the investigation of these places takes us to the very ancient times. In many cases, the ethnos named the place where it settled by its own name. The process of formation of any ethnos is also a factor determining the appearance of its name. Based on this, the time and place where the ethnos lived, its lifestyle, external and internal relations can be determined.

Резюме

Написанная статья посвящена способам образования английских этнонимов. Изучение этнонимов важно как с точки зрения лингвистики, то есть с точки зрения того, что этнонимы, как и другие ономастические единицы, обладают богатыми экспрессивными, юмористическими, метафорическими свойствами, так и с точки зрения выявления этнических исторических и социальных реалий страны. Таким образом, в результате исследования этнонимов выявляются факты о том, какие этносы исторически расселились в стране, занятиях населения, сферах экономики, уровне культурного развития, мировоззрении. Это показывает, что изучение этнонимов дает богатую информацию не только лингвистам, но и историкам, экономистам, тем, кто изучает культурные реалии страны.

Этнонимы представляют собой ономастическую единицу, требующую многопланового исследования, так как данная область ономастики базируется на исторических, географических, этнографических и других фактах. Во многих случаях этноним напрямую связан с местом проживания. Но исследование этих мест, где он поселился, своим именем. Процесс формирования любого этноса также является фактором, определяющим появление его названия. На основании этого можно определить время и место проживания этноса, его образ жизни, внешние и внутренние связи.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 19.09.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.09.2024

**Rəyçi: professor Çingiz Qaraşarlı
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**